

DİVAN EDEBİYATI TARTIŞMALARININ ‘HÜLÂSA’SI

Mehmet KAHRAMAN

Divan Edebiyatına itiraz deyince hepimizin aklına hemen Namık Kemal gelir. Onu duymayan yok gibidir. Bu biraz da çağdaş Türk edebiyatının söz konusu itirazlara dayalı olarak ortaya çıkmasındandır.

Namık Kemal’in divan edebiyatına itirazları, asıl, arkadaşı Ziya Paşa’nın divan edebiyatından güzel bularak seçtiği şiirleri *Harâbât* adıyla bir antoloji, bir güldeste olarak yayımlaması üzerinedir.¹ Yalnız bu yeni divan edebiyatı antolojicisinin, kendine göre eskilerde kalmış ama bir devreye de damgasını vurmuş önemli bir makalesi vardır: “Şiir ve İnşâ”² Namık Kemal’i çileden çıkararak da bu konum değişikliğidir. Ziya Paşa bu yazısında divan edebiyatının bize ait olmadığını, onun, diliyle, ölçüsüyle, şekliyle yabancı, gerçek bir Türk edebiyatı olmaktan uzak olduğunu iddia etmiştir. Bunlar divan edebiyatına itirazların en veciz ifadeleridir. O günlerden bugünlere yapılan bütün itirazlar “Şiir ve İnşâ” makalesindeki temellere dayanmaktadır. Bu yeni antoloji ise onun bütünü ile tersi, divan edebiyatına arka çıkar ve bu edebiyatın ne kadar başarılı olduğunu örnekleriyle ortaya koyar. İşte bu, Ziya Paşa’daki ‘ric’at’ (geriye dönüş) Namık Kemal’i deli eder.

Buraya kadar bildiklerimizde hiçbir olağanüstülük yok. Bir yazar düşüncesinden kaçmış, bir diğeri de ona çok güvendiği için kırılmış, böyle bir psikoloji altında da ağır hücumlara girişmiş, Namık Kemal de

1 *Matbaa-i Âmire*, İstanbul Eylül 1874.

2 *Hürriyet*, S. 11, 7 Eylül 1868.

böylece o ünlü divan edebiyatına itirazlarıyla kafalarda önemli bir yer edinmiştir.

M. Kaya Bilgegil *Harabat Karşısında Namık Kemal* adlı araştırmasında bu itirazların aslında çok tutarsız olduğunu bizzat Namık Kemal'in kendi eserlerine dayandırarak, ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır.

Ama işte bu noktada içimde hep bir tavır tespiti, buradan çıkararak bir sonuca ulaşmak mümkün olmalı gibi bir duygu yaşıyordum. Bu, öncelikle, Ziya Paşa'nın daha sonra neden farklı bir tavır sergilediği ile ilgiliydi. Kendi kendime acaba diyordum, Ziya Paşa bir heyecanın kurbanı mı oldu; birilerinin kurmasıyla mı o makaleyi kaleme aldı?

Başka bir ifadeyle de olgun bir düşüncenin varacağı bir sonuç buraya mı çıkacaktı? Ama bir örnek benim için yetersizdi. Bu yalnızca içimde kıvılcımlanan, ama şartlar elvermediği, dayanaksız olduğu için bir türlü su yüzüne çıkamayan bir düşünce kırıntısıydı.

Namık Kemal'in daha ileri yaşlarda, Ekrem'in *Talim-i Edebiyat*'ı yayımlandıktan sonra, onunla ilgili yayımladığı bir risaleyi elime alıp okumaya başladığımda bu düşünce kırıntısı, biraz daha büyümüş oldu. Biraz daha yaşlanan, dolayısıyla, olgunlaşmış olması gereken Namık Kemal, bu 'risale'sinde hiç de *Harabat*'ı topa tutan ve bu amaçla *Tahrib-i Harabat*'ı ve *Takib*'i yazan adam değildi. Daha üçüncü sayfada "*Dersin ileri gittikçe telvis zannettiğin şeylerin tezyin olduğunu da anlarsın.*" diyordu. Burada açıkça insanın başta yanılabilirliğini ortaya koyuyordu. Acaba Namık Kemal de o ünlü itirazlarında yanılmış mıydı? On birinci sayfadaki düşünceleri bu tahminimizi doğrular mahiyetteydi: "*Ekrem Bey'e ne diyelim, üslup hakkındaki mütalaası yanlıştır, nitekim benim mütalaam yanlış olduğu gibi. Allah insanı terakki veya tehavvül için yaratmış. O terakki ve tehavvülün âsârı her yerde görülüyor, edebiyatta dahi görülmek tabiidir.*" Okumayı sürdürdükçe benim içimdeki düşünce kırıntısı da büyümeye devam ediyor. 21. sayfada Nefî'nin fikrî sadeliğinden söz ediyor. Fuzulî'nin ve Yahya Bey'in, bazı beyitlerinden yola çıkarak sade bir söyleyişi yakaladıkları, ortaya konuluyor. 29. sayfada ise "*Dersimiz bitinceye kadar en büyük muktedâmız Nedim olacaktır.*" diyor. Şeyh Galip'le ilgili 38. sayfadaki şu övgüyü aktarmadan geçemeyeceğim: "*Eğer Şeyh Galib yalnız Hüsn ü Aşk'ı yazmış olsaydı da*

sair âsârı meydanda bulunmasaydı zannımca yine Fuzuli'lere, Nefi'lere, Nedim'lere terdif olunamazdı." 'Terdif' kelimesini açarak ifade edeyim, onların arkasından peşleri sıra getirilemezdi, yani bir tek *Hüsn ü Aşk* bile Şeyh Galib'i bir Fuzuli, bir Nefi, bir Nedim ölçüsünde büyük sanatkâr saymamızı gerektirirdi.

'Risale'nin daha başında söylediği önce 'telvis' yani 'hiç de güzel değil, kötü' olarak değerlendirilen, damgalanan eserlerin, zamanla 'tezyin' yani 'çok güzel süsler, bezemeler' olduğunun ifadesi sanıyorum bu noktada anlamına kavuşuyor. Ziya Paşa'dan sonra Namık Kemal, bizim söylemek istediğimiz, ama tek örnek olduğu için genellemediğimiz divan edebiyatına itirazlarla ilgili konuda ikinci bir örnek olarak karşımıza çıkıyor.

Araştırmalarımız sonucu bu örneklerle yenileri ekleniyor: Nurullah Ataç, 1930 yılındaki bir konuşmasında, "*Bizim dün bir edebiyatımız yoktu.*"³ diyordu. Bu yargısına gerekçe olarak da o günkü şiir telakkisine uymamasını gösteriyordu. 1935'te de hemen hemen aynı şeyleri söylüyordu. 'Aslına bakılırsa, Nefi'yi, Baki'yi, Fuzuli'yi seviyordu, ama o günkü fikirleriyle nefret ediyordu.'⁴ 1938 yılında Sabahattin Eyüboğlu'nun divan edebiyatını övüşüne, onu Türk klasik edebiyatı olarak takdim edişine kızıyor, "*Divan Edebiyatı gayet dardır. Fransızların bir tek şairinin, diyelim Mallarmé'nin yerini tutabilir. Klasik olunmaz*"⁵ diyordu.

Ama bundan yaklaşık on yıl sonra yani 1948 yılında Ataç artık öyle düşünmüyor: "*Ben eski adamım. Baki'yi gerçekten seviyorum. Eski şiir bende raks hissi uyandırıyor. Yeni şiir henüz bunu veremiyor.*" diyor. "*Divan Edebiyatının güzelliğini insan, yabancı dilleri öğrendikten sonra farkedebiliyor.*" diyor. Aynı yazısındaki şu sözleri daha da keskin: "*Eski şiirimiz için diyorlar ki, o, bizim dilimiz değildir. Saçma, hiçbir millet irkî dilini yazmaz ve konuşmaz ki. Bağlı olduğu medeniyetin dilini konuşur. Biz de bir zamanlar İslam medeniyetine bağlıydık. O dille şiir yazmışız o kadar ki Türkçe düşünüp, Acemce şiir söylemişler. Bu, medeni bir türküdür.*" Bir zamanlar Sabahattin Eyüboğlu'na "*Divan şiirine Türklerin*

3 Niyazi Acun, "Nurullah Ataç Diyor ki", *Resimli Ay* dergisi, Nisan 1930, S. 4, s. 6.

4 Ferzan A. Araz, "B. Nurullah Ata İle Konuşma", *Varlık* dergisi, 15 Eylül, S. 53, s. 85.

5 Nurullah Ataç, "Bir Mektup", *İnsan* dergisi, Haziran 1938, S. 3, s. 372.

klasik edebiyatı diyemezsin; Divan Edebiyatı, Türklerin modern edebiyatlarını kurmalarında yardımcı olamaz.” diye itiraz eden Ataç, Diyelim ki adlı kitabının bir yerinde “Geçmişimizde yeni yetişenlere örnek diye gösterebileceğimiz şairler varsa, onlar gene de divan şairlerimizdi.” diyor. 1930’lu yılların Ataç’ı ile 1940’ların Ataç’ı arasındaki divan edebiyatına bakış farkı, düşüncemizi pekiştiriyor.

Bunlara benzer bir diğer örnek de Namık Kemal gibi büyük bir ün yapmış, itirazlarını kitap olarak ortaya koymuş Abdülbaki Gölpınarlı’dır. Onun divan edebiyatı karşısındaki tavrı oldukça zikzaklıdır. Onun *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabı, divan edebiyatının nasıl bir ucube, bir hilkat garibesi olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır. Hatta Nurullah Ataç’ın divan edebiyatının yanında yer almasına sebep, Gölpınarlı’nın bu kitabı olduğu söylenir.

Gölpınarlı’nın daha önceki yıllarda Burhan Toprak’ın Yunus’u anlatmak, öne çıkarmak, yüceltmek için divan şairlerine yaptığı itiraz türü eleştirilerine karşı söylediği şu sözler büsbütün söz konusu kitabıyla çelişmektedir: “Yunus’u yüceltmek için Baki, Nef’i, Nedim, hele Fuzuli’yi küçültmeye bilmem ki lüzum var mıdır? Nedim’in hayallerinin inceliği, mazmunlarının yeniliği; hülâsa orijinalitesi, ona fert bir şair mahiyeti veriyor. Harikulade zekâsı insanı hayran ediyor. Mamañih anlamayanlara yahut anlamak istemeyenlere ne diyebiliriz? İstediklerini söyleyebilirler; meydan cesur olanlarıdır.”⁶

Hâlbuki başka bir zaman gelmiş, kendisi bu cesurluğu ele almış, meydana çıkmış ve *Divan Edebiyatı Beyanındadır*’ı yazmıştır. Belki Burhan Toprak gibi Yunus’u yüceltmek için değil, ama bir başka kaygıdan dolayı Nefi’yi, Nedim’i, Fuzuli’yi küçültmüştür, hatta ‘sefil’ bulmuştur. Bir zamanlar, Burhan Toprak’ın, Nedim için söylediği, “Şiirleri ancak rakı sofralarındaki eğlence âlemlerinde söylenir.” sözüne takılarak bunu yanlış bulan, nezih toplantıların mevzusu olarak değerlendirilen Gölpınarlı, divan şairini, dilindeki son kadehin lezzeti damağındaiken bir örfilinin peşine düşen, başka bir örfilinin müftülenam olduğunu duyanları dolaşarak bâbı fetvaya giden biri olarak anlatmakta, onu daima sarhoş olarak değerlendirmektedir.

6 Abdülbaki (Gölpınarlı), “Yunus Emre Divanı Münasebetiyle”, *Yeni Türk Mecmuası*, Mayıs 1933, S. 8, s. 818.

Hâlbuki önce divan edebiyatı yanında yer alan, sonra da alabildiğine kötü sıfatlarla anan Gölpinarlı, divan edebiyatı alanında en çok hizmeti geçmiş bir şahsiyettir. Birçok divanın yayımlanması, onun çalışmaları-
nın sonucu mümkün olmuştur.⁷ Yani Gölpinarlı'nın, Namık Kemal'in "Celalettin Harzemşah Mukaddimesi"nin geliştirilmiş bir kopyası gibi duran *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı çalışması, hangi mülahaza ile yazıldığı bilinmemekle beraber onun düşünce ve yazı hayatında bir sekte, bir fetret gibi gözüküyor. Çünkü olgun ve birikimli bir şahsiyet olarak kaleme aldığı çalışmalarıyla onun hep divan edebiyatının yanında olduğuna şahit oluyoruz.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın divan edebiyatına itiraz noktasındaki tavrı da şu ifadesinde tebellür etmektedir: "*Eski şiirin tadı gittikçe beni daha fazla sarıyor. O kadar ki, divanlardan ayrı geçirdiğim zamanlara acıyasım geliyor. Bir zamanlar ben de onu kâh yaşa kâh etrafımdaki havaya uyararak ihmal etmişim; şimdi içimde onu her şekilde daha mütekâmil ve yüksek bulmaya çalışan bir taraf var.*"⁸

Eski şiiri yıpratmak hatta yıkmak niyetinde olan Garip şairlerinden Orhan Veli'nin bu konuda yazmış olduğu makalelerde birbirine zıt görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Garip ön sözündeki 'şiiriyet'e itirazlar, aynı zamanda divan şiirine de yöneliktir. Ayrıca farklı yazılarında da divan şiirindeki eksikliklerden, kusurlardan bahseder.

Ölümünden üç yıl önce Bahadır Dülger'in yaptığı bir ankete verdiği cevap ise onun artık daha farklı bir noktada olduğunu göstermektedir:

"Şiirimize yeni hava ve kendine mahsus bir eda getirmiş olan Orhan Veli'nin, bilhassa birçok kimselerin inkâr etmek istedikleri Divan Edebiyatı hakkındaki fikirlerini sordum.

"Ben Divan şiirini çok beğeniyorum, diye cevap verdi. Divan şiirinden sonra bugüne kadar da Türkiye'de şiir yazılmadığını zannediyorum. Fakat bugün şiirimizde bir kımlıdanma vardır. Bu kımlıdanma en ziyade Divan edebiyatının tesirinden geliyor. Yani

7 Gölpinarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabı dışında bütün çalışmaları ya divan edebiyatı ya da aynı dönemin farklı vadilerindeki edebiyatlarla alakalıdır. (bk.: Mehmet Kahraman, "Türk Edebiyatında Bütünü Görmek", *Türk Dili*, Mart 2014, S. 747, s. 41-46.)

8 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 17.

9 Yasemin Mumcu Ay, "Türk Şiirinde Garip Hareketi", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-II Winter 2009, s. 1249.

bugünkü şairler Divan edebiyatını aynen taklit ediyorlar demek istemiyorum. Fakat bugün şekil endişesi diye bir şey duyuyorsak, dilin mükemmelleşmesi lazımdır diye bir kaygımız varsa, bu endişeye, bu kaygıya Divan şiirini okuduktan sonra geliyoruz. Divan şiirinin sanatlarını biliyoruz, fakat bugünkü şiirin sanatlarını henüz bilmiyoruz. Onların neler olduğunu öğrenirsek, bugünkü şiirimizle Divan şiiri arasındaki yakınlığın nereden geldiği daha iyi meydana çıkacak. Eski Türk cemiyeti dilini, büyük bir dil yaparak Avrupalılara öğretebilseydi Divan şiiri dünyanın büyük şiirlerinden biri olurdu. O halde Divan Edebiyatı'nın modası geçmiş, ölmüş bir kıymet olarak bir kenara atılmasına razı olamayız. Belki yeni nesiller Divan Edebiyatı metinlerini kâfi derecede anlayamayacaklardır. Yani bu metinlerin içinde bilmedikleri kelimeler olacaktır. Fakat edasını birçok eski adamlardan, hatta bu işle uğraşmış âlimlerden daha iyi kavrayıp benimseyeceklerdir.”¹⁰

Verdiğim örneklerin yeterliliğine inandığım için daha başta içime doğan düşüncemi belirtmekte bir sakınca görmüyorum:

Divan edebiyatına itirazlar, genellikle ya yaşça ya da bilgice bir toyluğun eseri olarak gözükmektedir. Bu, Türk edebiyat dünyasında ismi öne çıkan birçok insanın hayatlarında şahit olduğumuz bir süreçtir. En hızlı ve acımasız itiraz sahipleri ileri yaşlarda divan edebiyatına karşı yumuşamışlar, hatta onu savunur hâle gelmişlerdir.

İnsan zamanla yeni yeni bilgiler ve deneyimlerle hayatını zenginleştirir, daha birikimli hâle gelir. Bu birikimle, daha engin bir noktadan bakmaya başlar, kendini birtakım sivriliklerden arındırır. Sahip olduğu kültürel birikim, bakışını da giderek kültürel bir yapıya dönüştürür. Çünkü gençlik çağlarındaki toyluklar, acemilikler, çığlıkler, yerini kültürel bir olgunluğa bırakmıştır.

Bu, biraz da divan edebiyatının kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Bu edebiyatın, yoğun bir sanat faaliyeti olduğu herkesçe bilinmektedir. Yüzyıllar boyu süren ve hep üst üste konan bir edebî faaliyet olması hasebiyle anlam yoğunluğu ve derinliği, ifade güzelliği ve mükemmelliği, divan edebiyatının öne çıkan önemli vasıflarıdır. Onun

10 Bahadır Dülger, “Orhan Veli Konuşuyor”, *Tasvir*, 21.03.1947; Orhan Veli, *Şairin İşi, Yazılar, Öyküler, Konuşmalar*, YKY, İstanbul 2001.

asırların birikimine dayanan mazmunları, çok ince hayalleri, birçok sanat gösterisiyle yoğrulmuş ifade tarzı, artık yabancı olduğu bir dünyanın temelleri üstünde yükselen bir anlam örgüsü, anlaşılmasını zorlaştıran nitelikleri arasında sayılabilir. Bu bakımdan birçok insan onu anlamakta zorluk çekebilir.

İtirazların değerini anlamak bakımından, bu insan hayatlarının olgunlaşmayla ilgisini birkaç örnek üzerinde göstermiş olduk. Aynı süreç, toplum hayatında da gözlenebilir: Tanzimat'ın ilk yıllarındaki itirazlar, Ekrem'in dönemindeki itirazlarla aynı tempoda değildir. Hele Servet-i Fünûn günlerinde divan edebiyatının ağır dili, aruz, daha da geliştirilerek neredeyse aynen kullanılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde 1930'larda yeniden hızlanan bu itirazların 1940'lardan sonra tekrar yavaşladığını görüyoruz.

Bu demektir ki bu edebiyata yapılan itirazların kökeninde biraz da sosyolojik nedenler yatmaktadır. Birtakım heyecanların etkisi altında kalan kişilerin divan edebiyatına itiraz ettiği, zamanla yerli yerine oturmuş, tekemmül etmiş, olgunlaşmış düşüncelere sahip olunca da divan edebiyatına arka çıktığı görülüyor. Bu insanlar erdikleri olgunluk ve kazandıkları birikim sayesinde divan edebiyatını anlamaya da başlıyorlar. Acemilikleri atlatarak yaşadıklarını tecrübeye dönüştüren, bilgiden bilgece çıkarımlarda bulunan, geçmişi ve geleceği bir arada görüp değerlendirerek kültürel bir birikim sahibi olan kişiler, toplumun da aynı donanımlardan yararlanmasının önünü açmış oluyorlar.